

Manažerská ekonomie (pokročilý kurz)

Stanislav Burian

Edice učebních textů

 VŠEM
VYSOKÁ
ŠKOLA
EKONOMIE
A MANAGEMENTU

Manažerská ekonomie (pokročilý kurz)

Manažerská ekonomie (pokročilý kurz)

Ing. Stanislav Burian, Ph.D.

Copyright © Vysoká škola ekonomie a managementu, 2015

Vydání druhé. Všechna práva vyhrazena.

ISBN: 978-80-87839-58-4

Vysoká škola ekonomie a managementu

www.vsem.cz

Žádná část této publikace nesmí být publikována ani šířena žádným způsobem a v žádné podobě bez výslovného svolení vydavatele.

Obsah

Předmluva	8
Kapitola 1: Úvod do makroekonomie	10
1.1 Makroekonomie a její vymezení	11
1.2 Základní makroekonomické ukazatele	12
1.2.1 Makroekonomická produkce	12
1.2.2 Cenová hladina	15
1.2.3 Nezaměstnanost	18
1.2.4 Vnější makroekonomická pozice	19
1.3 Makroekonomická analýza	23
Kapitola 2: Spotřeba a investice	27
2.1 Spotřeba	28
2.1.1 Keynesova funkce krátkodobé spotřeby (J. M. Keynes)	28
2.1.2 Model mezičasové volby (I. Fisher)	31
2.1.3 Teorie životního cyklu (J. M. Modigliani)	36
2.1.4 Teorie permanentního důchodu (M. Friedman)	39
2.2 Investice	40
2.2.1 Optimální množství kapitálu	41
2.2.2 Neoklasická teorie poptávky po investicích	44
2.2.3 Investice a Tobinovo q	44
2.2.4 Změna stavu zásob	46
Kapitola 3: Model důchod – výdaje	51
3.1 Předpoklady modelu důchod – výdaje	52
3.2. Model důchod – výdaje ve dvousektorové ekonomice	53
3.3 Model důchod – výdaje ve třísektorové ekonomice	57
3.4 Model důchod – výdaje ve čtyřsektorové ekonomice	59
Kapitola 4: Trh peněz	65
4.1 Definice a význam peněz	66
4.2 Nabídka peněz	67
4.2.1 Peněžní multiplikátor a tvorba peněz	67
4.2.2 Peněžní multiplikátor, úroková míra a nabídka peněz	70
4.3 Modely poptávky po penězích	72
4.3.1 Poptávka po penězích a kvantitativní teorie peněz	72
4.3.2 Keynesova poptávka po penězích	75
4.3.3 Friedmanův portfoliový přístup k poptávce po penězích	76
4.4 Teorie endogenity peněz	79
4.4.1 Absolutní endogenita peněz	79
4.4.2 Relativní endogenita peněz	80

Kapitola 5: Model IS-LM-BP	85
5.1 Předpoklady modelu IS-LM-BP	86
5.2 Rovnováha na trhu produktů a služeb a křivka IS	86
5.3 Rovnováha na trhu peněz a ostatních finančních aktiv a křivka LM	90
5.4 Rovnováha platební bilance a křivka BP	93
5.5 Vnitřní a vnější rovnováha ekonomiky v modelu IS-LM-BP	98
5.6 Dodatek: model IS-ELM – případ dlouhého období	99
Kapitola 6: Fiskální a monetární politika v modelu IS-LM-BP	108
6.1 Marshall-Lernerova podmínka	109
6.2 Základní modifikace modelu	111
6.3 Účinnost fiskální politiky v modelu IS-LM-BP	112
6.3.1 Fiskální politika ve flexibilním kursovém režimu	112
6.3.2 Fiskální politika ve fixním kursovém režimu	115
6.4 Účinnost monetární politiky v modelu IS-LM-BP	118
6.4.1 Monetární politika v režimu flexibilního kursu	118
6.4.2 Monetární politika v režimu fixního kursu	120
6.5 Shrnutí analýzy dopadů hospodářské politiky v modelu IS-LM-BP	122
6.6 Dodatek: úrokový diferenciál, vliv očekávání a riziková prémie	124
Kapitola 7: Měnový kurs	131
7.1 Poptávka a nabídka na devizovém trhu	132
7.2 Teorie parity úrokových měr	133
7.2.1 Teorie kryté úrokové parity	135
7.2.2 Teorie nekryté úrokové parity	135
7.3 Teorie parity kupních sil	136
7.3.1 Absolutní verze parity kupních sil	137
7.3.2 Relativní verze teorie parity kupních sil	138
7.3.3 Limity platnosti teorie parity kupních sil	138
7.4 Syntéza teorie nekryté úrokové parity a parity kupních sil	140
Kapitola 8: Cenová hladina a míra inflace	145
8.1 Cenové indexy a jejich vypovídací schopnost	146
8.2 Inflace a její důsledky	148
8.3 Cenové rigidity	152
Kapitola 9: Trh práce	157
9.1 Základní mikroekonomická východiska trhu práce	158
9.1.1 Mikroekonomické základy poptávky po pracovní síle	158
9.1.2 Mikroekonomické základy nabídky pracovní síly	160
9.2 Klasický model trhu práce	163
9.3 Keynesiánský přístup k trhu práce	164
9.4 Monetaristický přístup k trhu práce	167
9.5 Přístup teorie reálných cyklů k trhu práce	169
9.6 Přirozená míra nezaměstnanosti	171
9.7 Okunův zákon	173

Kapitola 10: Phillipsova křivka	178
10.1 Původní Phillipsova křivka	179
10.2 Cenová Phillipsova křivka	180
10.3 Phillipsova křivka a adaptivní očekávání	181
10.4 Phillipsova křivka a racionální očekávání	183
10.5 Phillipsova křivka a nákladová inflace	185
Kapitola 11: Model dynamické agregátní nabídky a dynamické agregátní poptávky	190
11.1 Dynamická agregátní poptávka	191
11.1.1 Reakční funkce centrální banky	192
11.1.2 Model IS-MR a odvození dynamické agregátní poptávky	195
11.2 Dynamická agregátní nabídka	197
11.2.1 Dynamická agregátní nabídka ve velmi krátkém období	197
11.2.2 Dynamická agregátní nabídka v krátkém období	199
11.2.3 Dynamická agregátní nabídka v dlouhém období	201
11.3 Ekonomické šoky a přizpůsobovací mechanismy v modelu DAD-DAS – krátké období	203
11.3.1 Poptávkové šoky	203
11.3.2 Nabídkové šoky	204
Kapitola 12: Teorie ekonomického růstu	211
12.1 Zdroje ekonomického růstu	212
12.2 Makroekonomická produkční funkce	212
12.3 Solowův model růstu	214
12.3.1 Změna míry úspor v Solowově modelu	217
12.3.2 Zvýšení populačního růstu v Solowově modelu	221
12.3.3 Růst technologického pokroku	222
12.4 Růstové účetnictví	225
12.5 AK model	227
Glosář	233
Vzorový test	242
Literatura	246

Značky a symboly v učebním textu

Struktura distančních učebních textů je rozdílná již na první pohled, a to např. v zařazování grafických symbolů – značek.

Specifické grafické značky umístěné na okraji stránky upozorňují na definice, cvičení, příklady s postupem řešení, klíčová slova a shrnutí kapitol. Značky by měly studenta intuitivně vést tak, aby se již po krátkém seznámení s distanční učebnicí dokázal v textu rychle a snadno orientovat.

Definice

Upozorňuje na definici nebo poučku pro dané téma.

Příklad

Označuje příklad praktické aplikace učiva včetně řešení.

Otázky k procvičení a úkoly

Označuje otázky a úkoly s postupem řešení na konci kapitoly.

Klíčová slova

Upozorňuje na důležité výrazy či odborné termíny nezbytné pro orientaci v daném tématu.

Shrnutí kapitoly

Shrnutí kapitoly se zařazuje na konec dané kapitoly. Přehledně, ve strukturovaných bodech shrnuje to nejpodstatnější z předchozího textu.

Předmluva

Čtenáři se do rukou dostává publikace s názvem Manažerská ekonomie. Její ambicí je teoreticky pokrýt výkladovou formou problematiku ze stejnojmenného kursu. Tato publikace si klade za cíl rozšířit znalosti studentů nabyté v rámci studia základního kursu v celé řadě hlavních oblastí předmětu zájmu makroekonomie.

Publikace má charakter výukových skript, kde každá kapitola respektuje pevně danou strukturu. Na počátku každé z dvanácti kapitol je uveden její úvod a cíl. Kapitoly dále pokračují výkladem dílčího tématu, který je strukturován do podkapitol maximálně třetí úrovně. Ve všech případech kapitulu vždy uzavírá doplnění o klíčová slova, přehledné shrnutí presentované v bodech a řešené testové otázky. Závěr publikace je opatřen vzorovým zkouškovým testem a glosářem stručně vysvětlujícím základní pojmy každé z kapitol.

Tento text vznikl primárně pro potřeby studentů Vysoké školy ekonomie a managementu. Základním výchozím teoretickým zdrojem se staly přednáškové presentace použité při výuce v rámci kursu Makroekonomie II doc. Ing. Tomáše Pavelky, Ph.D., kterému tímto děkuji za všechny jím poskytnuté materiály. Publikace je věnována Lence Zlatohlávkové.

1

kapitola

Úvod do makroekonomie

1. kapitola

Úvod do makroekonomie

Úvod

Kapitola 1 vymezuje makroekonomii jako oblast ekonomie. Stručně definuje a kategorizuje metodologii makroekonomického výzkumu. Následně je pozornost věnována čtyřem zásadním oblastem, které mají pro makroekonomii prioritní význam. Důraz je přitom kladen na metodiku kvantifikace jednotlivých makroekonomických ukazatelů s ohledem na skutečná data České republiky. Kapitola uzavírá uvedení významu makroekonomie pro praktické využití a akcentace komplexního přístupu v makroekonomických otázkách. Tato kapitola je značně provázána s náplní předmětu Makroekonomie I.

Cíle kapitoly

- představit makroekonomii a její oblast výzkumu;
- vymezit základní makroekonomické oblasti, kterými jsou makroekonomický produkt, cenová hladina (potažmo inflace), nezaměstnanost a vnější ekonomické vztahy na makro úrovni. Za tímto účelem jsou vymezeny ukazatele, které umožňují dané oblasti postihnout;
- definovat význam makroekonomie především s ohledem na její praktické využití.

1.1

Makroekonomie a její vymezení

Makroekonomii je možné definovat jako část ekonomie, která se zabývá problematikou ekonomiky celku, přičemž za celek v této souvislosti může být považován především stát (např. Česká republika) či mezinárodní hospodářsko-politická organizace tvořená členskými státy (např. Evropská měnová unie). Ekonomiku „celku“ přitom v tomto kontextu můžeme chápat jako systém hospodářských subjektů (především výrobních podniků, dovozců, vývozců, domácností, finančních institucí, obchodníků apod.) a hospodářsko-politických politických autorit (především vlády a centrální banky), vazeb mezi nimi a vzájemného působení, přičemž každý z těchto subjektů a autorit sleduje a snaží se naplnit své vlastní zájmy. Tyto zájmy jsou přitom často protichůdné.

DEFINICE

Makroekonomie – část ekonomie, jež se zabývá chováním ekonomiky celku (např. státu, ekonomického uskupení apod.).

Např. domácnosti na trhu statků a služeb by nejráději nakupovaly co nejlevnější produkty, zatímco výrobní podniky se snaží svou produkci prodat za maximální ceny. Skutečná cena je pak dána výsledkem implicitní kompromisní dohody mezi nakupujícími (v tomto případě domácnostmi) a prodejci (v tomto případě výrobními podniky). V jiném příkladu, kde výrobní podnik má zájem financovat svou investici úvěrem od obchodní banky, je jeho zájmem získat půjčku co nejlevnější (tj. s nejnižšími náklady – úroky), zatímco obchodní banka by nejráději poskytla úvěr co nejdražší, neboť úroky z půjček jsou jejími nejvýznamnějšími příjmy.

Zájmy státem zřízených hospodářsko-politických autorit – centrální banky a vlády – jsou v hospodářské oblasti v obecné rovině udržovat stabilitu makroekonomického vývoje. Za tímto účelem tyto subjekty disponují (zákony definovanými) pravomocemi a nástroji, jejichž využívání umožňuje tento vývoj do *jisté míry* ovlivňovat.

Do oblasti předmětu zkoumání makroekonomie jako společenské vědy patří problémy související s výkonností ekonomiky, nezaměstnaností, cenovou úrovní a zahraničním obchodem dané ekonomiky. Makroekonomie se rovněž zabývá fungováním trhů v rámci platných norem, dopady rozhodování vlády a centrální banky na hospodářství jako celek, jakož i mezinárodní komparací ekonomik světa. Neomezuje se však jen na popis problému nebo analýzu daného vývoje, nýbrž jejím cílem je formulace doporučení a navržení opatření, jejichž implementace do praxe by zlepšila aktuální stav hospodářství jako celku.

Makroekonomie ze své podstaty často nebere v úvahu chování jednotlivých ekonomických subjektů zvláště, neboť jejich chováním se zabývá především mikroekonomie. Neznamená to však, že makroekonomie v plné míře abstrahuje od jednání individuů. Byť jisté makroekonomické jevy jsou identifikovatelné pouze na agregátní úrovni hospodářství (např. inflace), jejich povaha je determinována chováním jednotlivců. Proto většina soudobých makroekonomických přístupů vychází z mikroekonomického zázemí, resp. chování jednotlivých ekonomických subjektů za daných podmínek.

Z hlediska metodologie „mainstreamový“ makroekonomický výzkum využívá dva alternativní přístupy, které je možné označit za přístup teoretický a přístup empirický. Teoretický výzkum modeluje s využitím matematického aparátu obecně vztahy mezi ekonomickými subjekty. Tyto vztahy jsou modelovány na základě logických předpokladů, které jsou v souladu s realitou, a to s cílem definovat potenciálně platné hypotézy. Jako příklady tohoto přístupu je možné uvést optimalizační úlohy založené na maximalizaci užitku, model mezikasové volby, model všeobecné rovnováhy a další. Empirický výzkum využívá zejména statistický a ekonometrický aparát za účelem ověřování platnosti hypotéz. Jejich platnost (potvrzení či vyvrácení, resp. nepotvrzení hypotéz) je testována na základě

skutečných dat minulého období. Ekonometrický přístup umožňuje v jistém slova smyslu i správné rozlišení příčin od následků, což je jedním z kritických aspektů makroekonomie.

Teoretický přístup obvykle kombinován s přístupem empirickým. Je nutné si ovšem uvědomit, že ekonomie je vědou sociální, což výstupy zkoumaných modelů značně (oproti přírodním vědám) relativizuje, neboť zpravidla neplatí universálně, nýbrž omezeně. To je dané zejména tím, že oblast makroekonomiky je značně složitým komplexem, kdy daná veličina je ovlivňována celou řadou dílčích determinant. V úvahu je samozřejmě nutné brát i vzájemnou provázanost zkoumaných veličin, jakož i zpoždění působení vlivu jedné veličiny na druhé.

1.2

Základní makroekonomické ukazatele

V rámci této podkapitoly jsou definovány základní makroekonomické ukazatele, a to ve čtyřech hlavních oblastech zájmu makroekonomie, kterými jsou úroveň produkce, cenové hladiny a nezaměstnanosti. Výčet doplňuje vymezení pozice dané ekonomiky vůči zahraničí, resp. vymezení vnějších ekonomických vztahů. Vzhledem k tomu, že výklad a definice daných ukazatelů byly předmětem publikace Makroekonomie – základní kurs, je v této publikaci problematika řešena stručně s ohledem na předpokládanou úroveň znalostí studentů.

1.2.1 Makroekonomická produkce

Agregátní (celková, popř. makroekonomická) produkce je jedním z nejzákladnějších makroekonomických charakteristik, které spoluurčují stav (potažmo vývoj) dané ekonomiky. Nejběžnějším ukazatelem vyjadřujícím celkovou produkci daného státu je **hrubý domácí produkt**.

DEFINICE

Hrubý domácí produkt – souhrnná hodnota všech produktů a služeb v tržních cenách, které jsou vyprodukovány a poskytovány v dané ekonomice za dané časové období, a to bez ohledu na to, zda produkty či služby vyprodukovali a poskytovali rezidenti¹ nebo nerezidenti dané ekonomiky.

Z hlediska hrubého domácího produktu je tedy klíčový aspekt území, kde se daná hodnota finální produkce či služeb vytvořila, nikoliv fakt, zda danou hodnotu vytvořili domácí vlastníci výrobních faktorů (rezidenti) nebo cizinci (nerezidenti).

Hrubý domácí produkt může být určen třemi způsoby, přičemž rozlišujeme metodu výdajovou, výrobní a důchodovou.

Výdajová metoda určení HDP je obecně založena na předpokladu, že hodnota toho, co se v dané ekonomice vyrobí, musí být rovna výdajům, které se na dané produkty a služby vynaloží, tj. zjednodušeně součtu všech výdajů v ekonomice daného státu. V teorii je tato metoda vymezena jako součet agregátních spotřebních výdajů (domácností), soukromých investičních výdajů (firem), vládních výdajů na nákup produktů a služeb a čistého exportu (export ponížený o import). Uvedený přístup demonstruje následující vzorec:

1 Rezidentem jsou přitom všechny ekonomické subjekty, které mají hlavní ekonomický zájem v dané ekonomice. Tento zájem je přitom obecně vymezen tak, že se na území dané ekonomiky se nachází místo, kde ekonomický subjekt realizuje svou rozsahem významnou hospodářskou činnost po určitou dobu. Specifické vymezení rezidentů u různých ekonomických subjektů (domácností, akciových společností, nadnárodních společností a dalších) je definováno metodikou Mezinárodního měnového fondu.

$$HDP = C + I + G + X - M \quad (1.1)$$

kde C vyjadřuje spotřební výdaje domácností, I investiční výdaje firem, G výdaje vlády na nákup produktů a služeb, X vývoz a M dovoz.

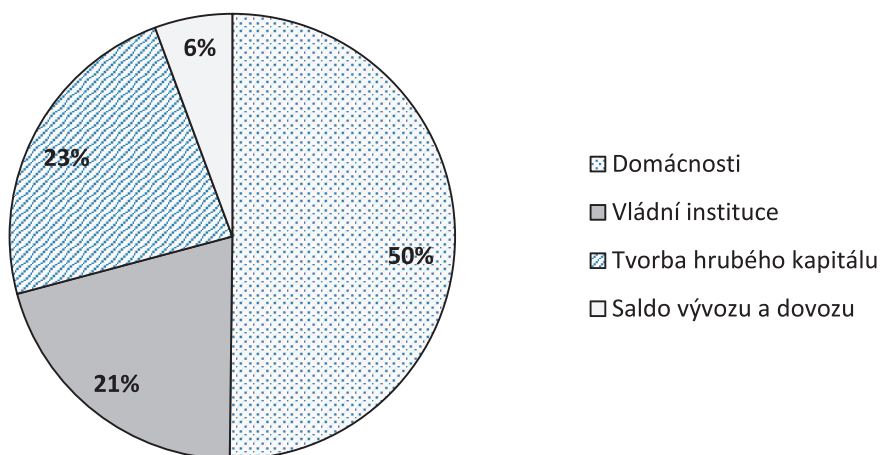
Ve statistické praxi je *výdajová metoda* založena na součtu výdajů na konečnou spotřebu vynaložených rezidenty, tvorbu hrubého kapitálu a salda exportu a importu dané ekonomiky. Výdaje na konečnou spotřebu jsou dále členěny na spotřební výdaje domácností, spotřebu vlády a neziskových institucí sloužících domácnostem. Tvorba hrubého kapitálu se dále člení na tvorbu hrubého fixního kapitálu, změnu zásob a změnu v pořízení cenností. Saldo exportu a importu (tj. čistý export) vyjadřuje zahraniční poptávku po produktech a službách, které byly vytvořeny či poskytnuty v dané ekonomice. Výše uvedený přístup je doplněn následujícím vzorcem.

$$HDP = VKS + THK + X - M \quad (1.2)$$

kde VKS značí výdaje na konečnou spotřebu, THK tvorbu hrubého kapitálu (při jisté míře zjednodušení tvorbu hrubého kapitálu můžeme chápat jako investiční výdaje firem), značení X a M již bylo vysvětleno. Podíly vybraných výdajových složek na celkovém HDP České republiky v roce 2012 uvádí obr. 1.1.

➔ OBRÁZEK 1.1

HDP České republiky v roce 2012 – výdajová metoda²

Pramen: ČSÚ.

Nejvýznamnější (zhruba poloviční) podíl tvoří spotřební výdaje domácností. U vládních výdajů a investičních výdajů firem (přesněji u tvorby hrubého kapitálu) podíly převyšují 20 %. Čistý export přitom tvoří 6 % z celkového HDP. Význam zahraničního sektoru je však samozřejmě vyšší, neboť je třeba si uvědomit, že export je ponížen o dovoz. Samotné exporty přitom tvoří více než 75 % HDP.

Další metodou určení HDP je *metoda výrobní*, jejíž podstatou je *agregace hrubých přidaných hodnot na různých stupních výroby v různých sektorech spoluutvářejících makroekonomický produkt daného státu*. Hrubou přidanou hodnotu je možné obecně definovat jako rozdíl mezi hodnotou produkce a hodnotou mezispotřeby. To znamená, že hrubou přidanou hodnotu určité firmy získáme tak, že od hodnoty prodané produkce jsou odečteny všechny náklady na pořízení vstupů až do fáze, kdy se s danými nakoupenými vstupů (suroviny, polotovary, materiály apod.) začne dále operovat prostřednictvím vlastních výrobních faktorů (zaměstnanci dané firmy, výrobní linky dané firmy nebo výrobní linky pronajaté danou firmou apod.).

Výrobní metoda upravuje součet hrubých přidaných hodnot o dvě položky, což vyplývá ze skutečnosti, že produkce je vyjádřena v základních cenách výrobce a užitá produkce na předcházejícím stupni výroby je vyjádřena v tržních cenách. K danému součtu jsou tak přičteny daně z produkce (neboť jsou součástí trž-

² V uvedeném grafu je abstrahováno od finálních výdajů na spotřebu neziskových institucí sloužících domácnostem (non-profit institutions serving households), které tvoří necelé procento HDP. Součet výdajů na konečnou spotřebu je tak představován součtem spotřebních výdajů domácností a vládních výdajů na nákup produkce a služeb.

ních cen finální produkce) a *odečteny dotace na produkci* (které jsou prakticky transfery vlády plynoucí firmám, které snižují ceny produkce). Uvedená metoda je vyjádřena následujícím vzorcem.

$$HDP = \sum HPH + DzP - DnP \quad (1.3)$$

kde *HPH* představuje hrubou přidanou hodnotu, *DzP* daně z produkce (spotřební daň a daň z přidané hodnoty) a *DnP* dotace na produkci.

Obr. 1.2 uvádí konkrétní hodnoty pro klíčové položky výrobní metody určení českého HDP v roce 2012. Hodnoty jsou v miliónech korun v běžných cenách (v cenách roku 2012).

OBRÁZEK 1.2

HDP ČR v roce 2012 – výrobní metoda

Produkce	Mezispotřeba	Hrubá přidaná hodnota	Daně z produktů	Dotace na produkty (-)	Hrubý domácí produkt
9 778 735	6 326 998	3 451 737	452 404	-58 215	3 845 926

Pramen: ČSÚ.

V souladu s výše uvedeným je hrubá přidaná hodnota vypočtena jako rozdíl mezi produkcí a mezi spotřebou. Hrubý domácí produkt je následně odvozen právě od hodnoty hrubé přidané hodnoty, ke které jsou přičteny daně vázané na produkci, a odečteny dotace na produkci.

Poslední využívanou metodou výpočtu HDP je *důchodová metoda*. Tato metoda sčítá všechny primární důchody (příjmy) vyplácené v dané ekonomice před zdaněním. Jedná se tak o součet *mezd* (včetně pojistných plateb), *čistých úroků* (získané úroky mínus zaplacené úroky), *rent* (příjmy z nemovitostí různého typu), *zisků* (resp. nerozdělených zisků podniků) a *příjmů ze sebezaměstnání* (příjmy osob samostatně výdělečně činných), které jsou ještě dále upraveny o *nepřímé daně* a o *amortizaci (opotrebení)*. Uvedený přístup reprezentuje tento vzorec:

$$HDP = M + R + \dot{U} + Z + PzS + ND + A \quad (1.4)$$

kde *M* označuje mzdy, *R* renty, \dot{U} úroky, *Z* zisky, *PzS* příjmy se sebezaměstnání, *ND* nepřímé daně a *A* amortizaci.

Ve statistické praxi se důchody kategorizují do tří hlavních skupin. Konkrétně jde o *náhrady zaměstnancům* (vyplacené mzdy navýšené o platby sociálního a zdravotního pojištění), *čisté daně z produkce a z dovozu* (daně mínus dotace na produkci) a *hrubý provozní přebytek a smíšený důchod*. Poslední uvedená položka se přitom získává z HDP reziduálně, přičemž v podstatě představuje nerozdělené zisky podniků, zisky použité na investice a další (v jiných položkách nezahrnuté) důchody³. Pro statistické účely je hrubý provozní přebytek a smíšený důchod dále členěn na tvorbu hrubého kapitálu a čistý provozní přebytek a smíšený důchod.

$$HDP = NZ + \check{C}D + HPPSD \quad (1.5)$$

kde *NZ* značí náhrady zaměstnancům, $\check{C}D$ čisté daně z produkce a z dovozu a *HPPSD* hrubý provozní přebytek a smíšený důchod.

Na obr. 1.3 jsou uvedeny hodnoty výše vymezených položek důchodové metody užívané pro kalkulaci HDP České republiky v roce 2012. Hodnoty jsou opět uvedeny v miliónech korun v běžných cenách (tj. v cenách roku 2012).

3 Reziduální (zbytkové) získání uvedené účetní položky znamená, že ji určíme tak, že od HDP odečteme všechny ostatní položky vymezené důchodovou metodou. Provozní přebytek je tvořen především důchody plynoucími z vlastnictví aktiv (majetku) využitých ve výrobě, přesněji uvedeno zisky plynoucími z podnikání, které jsou redukovány o zisky plynoucí z držby zásob, z úroků, dividend, podílů na zisku a z pachtovného). Provozní přebytek je definován jako rozdíl mezi přidanou hodnotou, náhradami zaměstnancům a čistými daněmi z výroby. Smíšený důchod představuje souhrn odměn za práci, která je vykonána vlastníkem nebo členy jeho rodiny v nesdružené společnosti. Slovo „smíšený“ zde vyjadřuje skutečnost, že jej nelze odlišit od podnikatelského zisku majitele.

 OBRÁZEK 1.3
HDP ČR v roce 2012 – důchodová metoda

Náhrady zaměstnancům	Čisté daně z výroby a dovozu	Hrubý provozní přebytek a smíšený důchod	Hrubý domácí produkt
1 655 675	363 186	1 827 065	3 845 926

Pramen: ČSÚ.

V relativním (procentním) vyjádření je nejvýznamnější položkou HDP hrubý provozní přebytek a smíšené příjmy, které společně tvoří cca 47,5 %. Náhrady zaměstnanců jsou na HDP zastoupeny podílem 43 %. Čisté daně jsou zastoupeny necelými deseti procenty.

Alternativou pro vyjádření výkonnosti ekonomiky je tzv. hrubý národní důchod.

DEFINICE

Hrubý národní důchod – souhrnná hodnota všech prvotních příjmových důchodů rezidentských jednotek ekonomiky za určité časové období⁴.

Hrubý národní důchod je odvozen od hrubého domácího produktu⁵, ke kterému je přičteno saldo čistých prvotních důchodů rezidentů dané ekonomiky se zahraničím⁶.

V případě České republiky je saldo čistých prvotních důchodů setrvale záporné. V roce 2013 dle zdrojů Českého statistického úřadu činilo saldo prvotních důchodů – 257 miliard českých korun. Vyjádřeno relativně ve vztahu k hrubému domácímu produktu, byl hrubý národní důchod nižší přibližně o 7 %.

1.2.2 Cenová hladina

Cenová hladina je označení běžně používané pro vyjádření všeobecné úrovně cen v dané ekonomice. Cenová hladina (resp. její vývoj) hraje velmi důležitou úlohu v hospodářském systému, neboť ovlivňuje rozhodování ekonomických subjektů, jejich reálný důchod, může signalizovat vývojové trendy v ekonomice, zpravidla determinuje chování centrální banky atp.

DEFINICE

Cenová hladina – jeden ze základních makroekonomických ukazatelů, který vyjadřuje všeobecnou (průměrnou) úroveň cen v ekonomice v určitém okamžiku.

K vyjádření úrovně cenové hladiny není nutné sledovat ceny všech dostupných produktů a služeb, což by i přes technologický pokrok v oblasti informačních a komunikačních technologiích bylo značně komplikované, resp. nepraktické. Cenová hladina se vyjadřuje prostřednictvím výběrových cenových indexů (které umožňují zobecnění výsledku zkoumání (měření) výběrového souboru cen vybraných produktů a služeb na základní soubor), potažmo deflátorem HDP. Výběrové cenové indexy jsou k dispozici ve formě se sezónním očištěním, resp. bez sezónního očištění.

4 Mezi prvotní příjmové důchody řadíme náhrady zaměstnancům, daně z výroby a z dovozu (mínus dotace), příjmové mínus výdajové důchody z vlastnictví a hrubý provozní přebytek a smíšený důchod.

5 O zahrnutí jednotlivých položek do hrubého národního důchodu (oproti hrubému domácímu produktu) rozhoduje to, kdo uvedenou hodnotu vytvořil (přesněji uvedeno, zda výrobní faktory byly ve vlastnictví rezidentů nebo nerezidentů), nikoliv kde se hodnoty vytvořily.

6 Saldo čistých prvotních důchodů je agregace rozdílů přijatých a vyplacených mezd a důchodů z vlastnictví (úroků, dividend a reinvestovaných zisků z aktiv vlastněných nerezidenty).

Nejběžnějším způsobem kvantifikace cenové hladiny je její vyjádření prostřednictvím **indexu spotřebitelských cen**.

DEFINICE

Index spotřebitelských cen – cenový index vyjadřující úroveň cenové hladiny prostřednictvím váženého průměru cen vybraných produktů a služeb pořizovaných spotřebiteli, kde použité váhy jsou definované zastoupením produktů a služeb v celkovém objemu spotřebitelských výdajů.

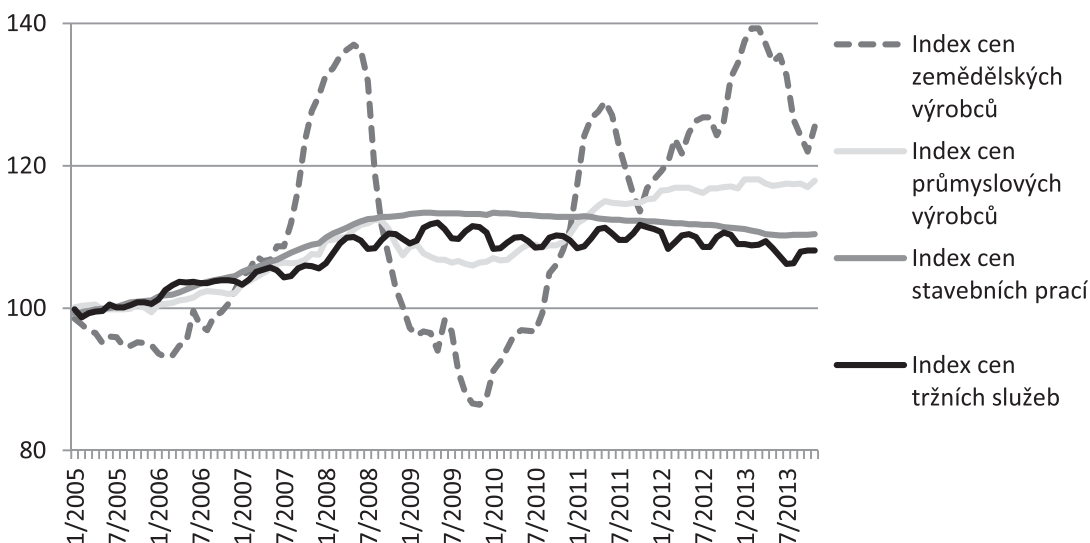
Tento index je založen na sledování vývoje cen vybraných produktů a služeb (aktuálně cca 700), které jsou zařazeny do reprezentativního spotřebitelského koše. O zařazení konkrétních typů produktů a služeb rozhodují statistici na základě spotřebních nákupů domácností, jejichž výdaje jsou předmětem statistických šetření (tzv. rodinných účtů). Každá zařazená položka do reprezentativního spotřebního koše má přiřazenou váhu, která odpovídá jejímu zastoupení ve spotřebním koši průměrné domácnosti⁷.

Dalším způsobem vyjádření úrovně cenové hladiny je prostřednictvím **indexu cen výrobců**, jehož metodika konstrukce je založena na obdobných základních principech jako metodika indexu spotřebitelských cen. Jde o jeden z nejstarších ekonomických ukazatelů používaných i v současné době vůbec, neboť ve Spojených státech amerických počátek evidence tohoto indexu dokonce zasahuje až do konce 19. století. Tamější index zahrnuje kolem 3400 reprezentativních položek, přičemž jejich váhy reflektují vlastní objemy prodeje.

V České republice souhrnný index cen výrobců není zjišťován. Ceny výrobců jsou sledovány prostřednictvím čtyř odvětvových indexů. Český statistický úřad konkrétně eviduje *index cen průmyslových výrobců* (zahrnující cca 4600 položek), *index cen stavebních prací*, *index cen tržních služeb* a *index cen zemědělských výrobců*. Vývoj těchto cenových indikátorů je uveden na obr. 1.4.

OBRÁZEK 1.4

Vývoj vybraných cenových indexů produkce (rok 2000=100)

Pramen: ČSÚ.

Z uvedeného grafu jednoznačně vyplývá, že největší výkyvy jsou charakteristické pro index cen zemědělských výrobců, což lze odůvodnit především volatilitou (kolísavostí) množství zemědělské produkce v důsledku proměnlivosti počasí, jež významně ovlivňuje právě produkci. Tyto ceny jsou navíc značně navázané na světovou produkci a světové ceny, čímž se předcházející efekt multiplikuje.

⁷ Index spotřebitelských cen bude podrobněji specifikován v rámci osmé kapitoly.

V úvahu je třeba rovněž brát skutečnost, že ceny zemědělských producentů jsou značně deformovány zemědělskou dotační politikou státu a Evropské unie, jakož i činností spekulantů⁸.

Dalším indikátorem postihujícím velikost cenové hladiny je **deflátor HDP**. Deflátor HDP je možné definovat jako podíl nominálního HDP (HDP v cenách běžného aktuálního roku) ku reálnému HDP (HDP v cenách referenčního roku).

DEFINICE

Deflátor HDP – cenový index, který vyjadřuje velikost všeobecné cenové hladiny definované jako průměrnou cenu všech složek HDP vzhledem k cenám složek HDP ve výchozím roce.

Výhodou takto definovaného ukazatele je určitě skutečnost, že zachycuje komplexní změnu cen všech statisticky zachytitelných domácích produktů a služeb. Jeho podstatnou nevýhodou je zpoždění a malá frekvence (maximálně čtvrtletní) při jeho zjišťování.

Výše uvedené ukazatele cenové hladiny jsou využívány při kvantifikaci makroekonomického jevu inflace (setrvalé zvyšování cenové hladiny v ekonomice), neboť jejich prostřednictvím je definována **míra inflace**.

DEFINICE

Míra inflace – tempo růstu všeobecné cenové hladiny vyjádřené jako procentní změna cenového indexu, většinou indexu spotřebitelských cen.

Míra inflace je zveřejňována Českým statistickým úřadem s měsíční frekvencí, přičemž lze z hlediska metodiky rozlišovat mezi mírou inflace vyjádřenou jako:

- a) přírůstek indexu spotřebitelských cen daného měsíce k indexu spotřebitelských cen stejného měsíce předcházejícího roku – hlavní výhodou takto definované míry inflace je eliminace sezónních vlivů. Takto definovaná míra inflace se používá pro práci se stavovými veličinami, které jsou nezávislé na průběhu dílčích změn mezi výchozím stavem sledování a konečným stavem sledování (např. určení reálné úrokové míry, valorizace penzí či mezd apod.;
- b) přírůstek indexu spotřebitelských cen daného měsíce k indexu spotřebitelských cen minulého měsíce – zde hlavní výhoda spočívá ve vyjádření bezprostředních aktuálních změn cenové hladiny z měsíce na měsíc. Inflace definovaná tímto způsobem je používána pro kvantifikaci změn cen v průběhu sledovaného období (např. určení dopadů sezónních vlivů na vývoj životních nákladů);
- c) přírůstek indexu spotřebitelských cen daného měsíce k bazickému období⁹ – bazické indexy se využívají pro analýzu dlouhodobějších časových řad, které jsou modelovány v rámci ekonometrických analýz. Ty umožňují kvantifikovat závislosti mezi jednotlivými makroekonomickými ukazateli, predikovat budoucí vývoj apod.

⁸ Ceny zemědělských komodit byly zvláště v nedávné minulosti ovlivněny činností spekulantů, kteří v situaci po krizi ve finančním sektoru v kombinaci s velmi uvolněnou měnovou politikou hledali alternativní možnosti zhodnocení svého kapitálu. Růst poptávky po zemědělských komoditách navyšoval jejich ceny. Při vhodném načasování prodeje (tj. při maximálních cenách) spekulanti mohly jejich prodejem realizovat vysoké zisky.

⁹ Bazické období u indexu spotřebitelských cen je aktuálně definováno ročním průměrem všech dvanácti měsíčních indexů spotřebitelských cen roku 2005. Míra inflace definovaná s využitím bazického období je tak určena jako procentní změna daného indexu spotřebitelských cen vůči průměrnému indexu spotřebitelských cen v roce 2005.

1.2.3 Nezaměstnanost

Nezaměstnanost lze vymezit jako nesoulad mezi nabídkou pracovní síly a poptávkou po pracovní síle na trhu práce, kdy právě nabídka převyšuje poptávku. Ve vyspělých ekonomikách je tento stav běžný, což lze interpretovat tak, že čištění trhu na pracovním trhu nefunguje, resp. proces vzájemného přizpůsobování nabídky a poptávky je omezován z nejrůznějších důvodů (individuální schopnosti a dovednosti pracovníků, mzdové strnulosti, rozdílná doba nalezení nového pracovního uplatnění pro každého pracovníka, diskriminace a mnoho dalších).

Nezaměstnanost je na makroekonomické úrovni měřena prostřednictvím ukazatelů nezaměstnanosti. Ukazatele nezaměstnanosti v ČR zveřejňuje Český statistický úřad a Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, každá instituce dle jiných vstupních dat a dílčích odlišností v metodice.

Český statistický úřad, který respektuje metodiku Eurostatu reflektující doporučení International Labor Organisation, zveřejňuje tzv. **obecnou míru nezaměstnanosti** (u).

DEFINICE

Míra nezaměstnanosti – podíl počtu nezaměstnaných v ekonomice na celkové pracovní síle ekonomiky udávaný v procentech.

Obecná míra nezaměstnanosti je určena jako procentní podíl počtu všech nezaměstnaných z celkové pracovní síly, která je prakticky definována jako součet nezaměstnaných a zaměstnaných¹⁰.

$$u = \frac{\text{nezaměstnaní}}{\text{pracovní síla}} \quad (1.6)$$

Dle výše zmíněné metodiky jsou nezaměstnaní všechny osoby starší patnácti let, které paralelně splňovaly následující kritéria:

- 1) osoby nebyly zaměstnané;
- 2) hledaly aktivně práci (tj. aktivně usilovaly o zaměstnání nebo prováděly kroky k provozování podnikatelské činnosti);
- 3) do 14 dnů byly ochotny a schopny nastoupit do zaměstnání nebo začít podnikat.

Uvedené hodnoty počtu nezaměstnaných a celkové pracovní síly jsou přitom odhadnuty z výsledků výběrového šetření pracovních sil. Toto šetření probíhá formou relativně rozsáhlého dotazníkového šetření. Základní výběrovou jednotkou je domácnost (resp. byt), přičemž každé čtvrtletí je osloveno cca 57 tisíc respondentů připadajících na 25 tisíc bytů.

Následující obr. 1.5 uvádí základní data potřebná pro výpočet obecné míry nezaměstnanosti pro rok 2012 v ČR.

➔ OBRÁZEK 1.5

Výpočet obecné míry nezaměstnanosti pro rok 2012 (údaje v tis. obyv.)

Pracovní síla		Obecná míra nezaměstnanosti (nezaměstnaní / pracovní síla)
Nezaměstnaní	Zaměstnaní	
366,9	4890,1	$u = 366,9 / (366,9 + 4890,1) = 366,9 / 5257 = 7\%$

Zdroj: ČSÚ

¹⁰ Alternativním označení pro pracovní sílu je ekonomicky aktivní obyvatelstvo. To je tvořeno zaměstnanými, sebezaměstnanými (podnikateli a osobami samostatně výdělečně činnými) a nezaměstnanými. Ekonomicky neaktivní populace je tvořena osobami soustavně se připravujícími na budoucí zaměstnání, invalidními a starobními důchodci a osobami pečujícími o dítě.

Do konce roku 2012 Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR evidovalo alternativní ukazatel nezaměstnanosti, míru registrované nezaměstnanosti¹¹. Z praktických důvodů Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR od ledna 2013 začalo používat nový ukazatel registrované nezaměstnanosti nazvaný **podíl nezaměstnaných osob**.

DEFINICE

Podíl nezaměstnaných osob – podíl dosažitelných uchazečů o zaměstnání ve věku 15–64 let na celkové populaci stejného věku.

Podíl nezaměstnaných osob vyjadřuje podíl dosažitelných uchazečů o zaměstnání ve věku 15–64 let (tj. zjednodušeně počet evidovaných uchazečů na lokálních úřadech práce v dané věkové skupině) ze všech obyvatel ve stejném věku. Důvodem pro tuto změnu se staly zejména snadnější interpretace nového ukazatele a odstranění provázanosti vstupních dat s daty získanými výběrovým šetřením pracovních sil prováděným Českým statistickým úřadem¹². Toto výběrové šetření totiž (z důvodu nízké reprezentativnosti) značně omezovalo přesnost ukazatelů nezaměstnanosti určených pro nižší územní celky.

CVIČENÍ 1

Který ze dvou definovaných ukazatelů nezaměstnanosti je větší? Tvrzení odůvodněte.

1.2.4 Vnější makroekonomická pozice

K vyjádření ekonomických vztahů ekonomiky s vnějším světem (tj. se zahraničními ekonomikami) slouží **platební bilance**.

DEFINICE

Platební bilance – účetní statistika, která zachycuje veškeré ekonomické transakce mezi rezidenty ekonomiky a nerezidenty dané ekonomiky za určité období.

Platební bilanci lze rovněž chápat jako statistickou evidenci toků produktů, služeb a financí mezi domácí ekonomikou a zahraničními ekonomikami, které do ekonomiky buď přinášejí zahraniční měnu, anebo zahraniční měnu vyvádějí do zahraničí. V tomto kontextu se rozlišuje mezi kreditními a debetními položkami platební bilance. Kreditní položky jsou tedy spojeny s prodejem aktiv zahraničním subjektům, a tudíž s přílivem zahraniční měny. Debetní položky jsou naopak spojené s nákupem aktiv od zahraničních subjektů, a tudíž s odlivem deviz z domácí ekonomiky¹³.

Platební bilance jako účetní dokument respektuje zásady podvojného účetnictví, kdy je každá položka (ekonomická transakce) paralelně zaúčtována na kreditní i debetní straně, což vede k tomu, že platební bilance jako celek je teoreticky vždy účetně vyrovnaná, tj. součet všech kreditních položek (položek „ve prospěch“ účtovaných se znaménkem plus) odpovídá vždy součtu všech debetních položek (položek „na vrub“ účtovaných se znaménkem mínus)¹⁴.

11 Míra registrované nezaměstnanosti se vypočítala jako podíl počtu tzv. dosažitelných neumístěných uchazečů o zaměstnání ku počtu pracovní síly. Počet dosažitelných neumístěných uchazečů prakticky vyjadřoval registrované nezaměstnané na úřadech práce, kteří okamžitě mohli nastoupit do zaměstnání. Do tohoto počtu se kromě občanů ČR zahrnovali i občané Evropské unie, resp. Evropského hospodářského prostoru. Pracovní síla kromě počtu zaměstnaných z výběrového šetření pracovních sil a počtu dosažitelných neumístěných uchazečů zahrnovala i evidované zaměstnané nebo sebezaměstnané cizince.

12 Jmenovatel původního ukazatele míry registrované nezaměstnanosti byl zjišťován na základě výběrového šetření pracovních sil. V případě míry registrované nezaměstnanosti tak šlo o ukazatel, který kombinoval údaje z lokálních úřadů práce a právě daného výběrového šetření pracovních sil, což komplikovalo jeho interpretaci. Tato provázanost obou metodik se s definováním nového ukazatele podíl nezaměstnaných odstranila.

13 Podrobnější výklad tohoto přístupu k platební bilanci je vymezen v kapitole č. 7 zabývající se měnovým kurzem.

14 V účetní praxi sestavování platební bilance je běžné, že suma všech kreditních položek neodpovídá sumě všech debetních položek. Tato nerovnost je dána zejména nedokonalostmi statistických zdrojů, přičemž velikost tohoto disbalančního rozdílu je určena v položce platební bilance „Chyby a opomenutí“. Podrobnější výklad je uveden v metodickém manuálu Mezinárodní měnového fondu.

Tento princip je možné ilustrovat na jednoduchém příkladu, kdy se z České republiky vyvezou osobní automobily do Slovenské republiky v hodnotě dvou milionů eur. Na kreditní straně je tato transakce zaúčtována v rámci obchodní bilance, kdy vzrostl export právě o dva miliony eur. Na debetní straně ve stejném časovém okamžiku vzroste rovněž o dva miliony eur účet ostatního finančního kapitálu, neboť s vývozem je spjata pohledávka domácího prodejce automobilů vůči zahraničnímu odběrateli.

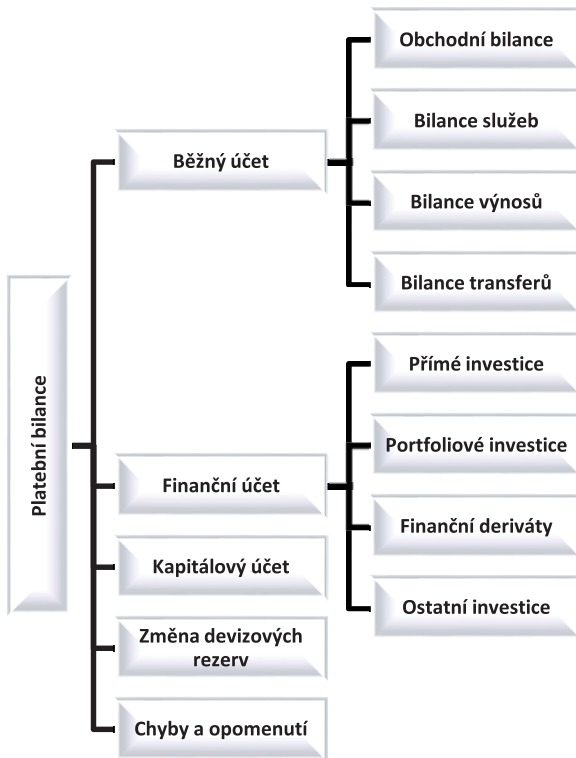
Dalším příkladem může být transakce, kdy si výrobní podnik se sídlem v České republice zapůjčí v hotovosti 200 000 eur od banky, která je německým residentem. V tomto případě by z hlediska sestavování platební bilance České republiky bylo 200 000 eur podvojně zaúčtováno:

- 1) na kreditní straně zvýšení finančních pasiv ve formě závazku plynoucího z půjčky;
- 2) na debetní straně zvýšení finančních aktiv v hotovostní formě.

Platební bilance je členěna dle typu zúčtovaných transakcí do specifických účtů a podúčtů, jejichž přehled je uveden v rámci obr. 1.4

OBR 1.4

Schéma účtů platební bilance

Pramen: ČNB.

Do **běžného účtu platební bilance** spadají podúčty obchodní bilance, bilance služeb, bilance výnosů a bilance transferů. *Obchodní bilance* vyjadřuje rozdíl mezi exportem a importem produkce (zboží). Pokud tedy využijeme předcházející příklad s exportem osobních automobilů, je jasné, že tato transakce by navýšila obchodní bilanci. Dovozené zboží naopak obchodní bilanci snižuje. *Bilance služeb* zahrnuje rozdíl mezi vývozem a dovozem služeb. Mezi nejběžněji v platební bilanci účtované služby je možné zařadit dopravní služby a služby spojené s cestovním ruchem. *Bilance výnosů* primárně představuje přeshraniční přesuny dividend a zisků z majetkových podílů v obchodních společnostech. V *bilanci transferů* se poté objevují běžné platby, které nejsou spojené s žádným závazkem či pohledávkou, jako např. ekonomická pomoc jiné ekonomice, jednorázové peněžní dary charitativních organizací, vypořádání dědictví apod.

Finanční účet obsahuje přímé zahraniční investice, portfoliové investice, finanční deriváty a ostatní finanční investice. I zde jde přitom o bilanční podúčty, což znamená, že i zde je třeba rozlišovat mezi přílivem (importem) finančních aktiv a odlivem (exportem) finančních aktiv. *Přímé zahraniční in-*